

UOT 159.9

Fəridə Şahlar qızı Şükürova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dillər Universiteti

EŞİDİB-ANLAMA VƏ DANIŞIQ BACARIQLARININ İNTEQRATİV ŞƏKİLDƏ TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Фарида Шахлар гызы Шукюрова

доктор философии по педагогике

Азербайджанский Университет Языков

ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ И ГОВОРЕНИЯ В ИНТЕГРАТИВНОЙ ФОРМЕ

Farida Shahlar Shukurova

doctor of philosophy in pedagogy

Azerbaijan University of Languages

ISSUES OF INTEGRATED TEACHING OF LISTENING AND SPEAKING SKILLS

Xülasə. Məqalədə eşidib-anlama və danışiq bacarıqlarının integrativ şəkildə tədrisi araşdırılır və bunun günü tələbi olduğu vurğulanır. Hər bir dil öyrənən bu dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etməyi qarşısına məqsəd qoyur. Eşidib-anlama və danışiq da məhz şifahi ünsiyyətin effektivliyini təmin edən əsas bacarıqlardır. Deyiləni doğru anlayıb ona uyğun şəkildə cavab vermək üçün də eşidib-anlama və danışığın birgə integrativ şəkildə tədrisi mütləqdir.

Açar sözlər: *kommunikasiya, integrativ, strategiya, koqnitiv, autentik*

Резюме. В статье исследуются вопросы преподавания навыков аудирования и говорения в интегративной форме и подчеркивается, что это является требованием дня. Каждый, кто изучает язык стремится использовать его как средство общения. Аудирование и говорение являются основными навыками, обеспечивающими эффективность устного общения. Для того чтобы правильно понимать, о чем идет речь, и реагировать соответствующим образом, важным является преподавание аудирования и говорения в интегративной форме.

Ключевые слова: *коммуникация, интегративный, стратегия, когнитивный, аутентичный*

Summary. The article explores the issue of integrative teaching of listening and speaking skills and emphasizes that this has become the requirement of the day. Every language learner strives to use the language as a means of communication. Listening and speaking are the main skills that ensure the effectiveness of oral communication. Teaching listening and speaking in an integrative way is essential in understanding what is being said and respond appropriately.

Key words: *communication, integrative, strategy, cognitive, authentic*

İngilis dilinin səmərəli və günün tələblərinə cavab verəcək şəkildə tədris olunması bu gün qarşıya qoyulan əsas məsələlərdəndir. Məlumdur ki, bu gün bütün dünyada, o cümlədən ölkəmizdə bu məsələyə xüsusi diqqət ayrılır. Bu iş iyirmi birinci yüzilliyin böyük elmi nailiyyətlərinə əsaslanır. Respublikamızda aparılan təhsil

islahatları çərçivəsində xarici dillərin, eyni zamanda ingilis dilinin tədrisinin dünyada qəbul edilmiş müasir yanaşma və metodların tətbiqi ilə həyata keçirilməsi məsələsi bir məqsəd kimi qarşıya çıxır. Bütün bu deyilənlər xarici dillərin həm ixtisas kimi, həm də qeyri-ixtisas sahələrində tədrisi ilə məşğul olan ali məktəbləri də öz proq-

ramlarını və fəaliyyətlərini bu islahatlardan irəli gələn tələblərə uyğun şəkildə qurmağa çalışırlar.

Məlumdur ki, bu gün respublikamızda fəaliyyət göstərən ali və orta ixtisas məktəblərində xarici dillər, o cümlədən ingilis dili müxtəlif səviyyələrdə tədris olunur. Bu prosesdə ixtisası dil olan fakültələrdə tədris, başqa ixtisaslarda dilin tədrisindən əsaslı şəkildə fərqlənir ki, bu da tamamilə məqsədyönlü şəkildə belə təşkil olunmuşdur. Belə ki, ixtisası dil olan fakültələrdə xarici dil gələcəyin müəllimləri, tərcüməçiləri və ya filoloqlarına digər ixtisas sahiblərinə nisbətən daha dərinləşmiş proqram əsasında tədris olunur. Digər sahələrdə isə xüsusi məqsədlər üçün xarici dilə daha çox üstünlük verilir. Belə ki, müəllim olmaq üçün sadəcə dil biliklərinin olması kifayət deyil, eyni zamanda tədris prosesinə şəxsi yanaşmalarını tətbiq edə bilmək üçün onlara praktik bacarıqların öyrədilməsi də vacibdir. İngilis dilinin hansı məqsədlə tədris olunmasından asılı olmayaraq, qarşıya qoyulan əsas məqsəd dilə yaxşı yiyələnmiş, ondan effektiv ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edə bilən səriştəli mütəxəssislər hazırlamaqdır.

Bu prosesdə yazı, oxu, eşidib-anlama və danışmaq bacarıqlarının effektiv şəkildə tədris olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, hər bir dil öyrənənin hədəfi dildən istifadə edərək həm yazılı, həm də şifahi ünsiyyət qura bilmək və kommunikativ məqsədlərini uğurla reallaşdırmaqdır. Şifahi ünsiyyətin səmərəli şəkildə qurulmasının əsasında duran danışmaq və eşidib-anlama bacarıqlarının olduğunu nəzərə alaraq bu bacarıqların integrativ şəkildə tədrisinin həyata keçirilməsi bizə qarşıya qoyulan məqsədə daha sürətli çatmağa imkan verəcəkdir. Həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, bu gün hər bir sahədə olduğu kimi, xarici dillərin tədrisində də informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolu danılmazdır. Eşidib-anlamanın tədrisi zamanı bu texnologiyalardan səmərəli şəkildə istifadənin uğura aparan yolda xüsusi əhəmiyyəti aydın görünür.

Eşidib-anlama və danışmaq bacarıqlarının niyə birgə tədris olunması məsələsi günümüzün tələbi olaraq meydana çıxır. Belə ki, hər bir dil öyrənən bu dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etməyi qarşısına məqsəd qoyur. Eşidib-anlama və danışmaq da məhz şifahi ünsiyyətin effektivliyini təmin edən əsas bacarıqlar kimi qarşımıza

çıxır. Ünsiyyətə girən şəxslərin bir-birlərini anlaması və kommunikasiyanın adekvat şəkildə davam etdirilə bilməsi üçün tərəflərin bir-birlərini düzgün başa düşməsi vacibdir. Deyiləni doğru anlayıb ona uyğun şəkildə cavab vermək üçün də eşidib-anlama və danışığın birgə integrativ şəkildə tədrisi mütləq bir amil kimi qarşıya çıxır.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, dinləyib-anlamanın tədrisinə kifayət qədər diqqət verilmir və bu da öz növbəsində tələbələrin danışma bacarıqlarının zəif inkişafına gətirib çıxarır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, kommunikasiyanın effektiv şəkildə davam etməsi hər iki bacarığın düzgün tədrisindən və öyrənilməsinin səviyyəsindən asılıdır. Bir çox hallarda müəllimlər danışmaq bacarığının inkişafına daha çox diqqət ayırırsalar da istənilən nəticəni əldə edə bilmirlər. Bunun da əsas səbəbi tələbələrin eşidib-anlama bacarıqlarının kifayət qədər inkişaf etməməsi ilə əlaqədardır. Məlumdur ki, xarici dilin, o cümlədən ingilis dilinin tədrisi zamanı daha çox diqqət qrammatika və lüğət ehtiyatının artırılmasına yönəlir. Beləliklə, müəllim tələbələrin nitqinin daha axıcı olacağını düşünürlər. Əlbəttə ki, dil materiallarının öyrənilməsi vacib amillərdəndir. Ancaq bu öz-özlüyündə ünsiyyət prosesində dildən düzgün və adekvat şəkildə istifadəni təmin edə bilmir. Belə ki, eşidib-anlama bacarıqları zəif olan tələbələr müəllimin dil materiallarının izahı zamanı istifadə etdiyi nitqini də anlamaqda çətinlik çəkir, bəzən materialın ana dilində izahına da ehtiyac yaranır. Bunun qarşısını almaq, dil öyrənənləri prosesə bərabərhüquqlu tərəfdaş kimi cəlb etmək üçün lazımı dinləmə materiallarının dərstdə istifadəsinə çox yer verilməsi və düzgün istifadəsi önəmlidir. Deyilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, son dövrlərdə Azərbaycanda da təhsil sahəsində davam edən islahatlar, qəbul və buraxılış imtahanlarının keçirilməsi proseduruna edilmiş dəyişikliklər digər komponentlərlə yanaşı dinləyib-anlama bacarığının da yoxlanmasını artıq prosesin bir hissəsi kimi qarşıya qoyulub. Bu, həm orta məktəb, həm ali məktəb, eyni zamanda doktorantura səviyyələrində aparılan imtahanların tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Bu da öz növbəsində xarici dilin öyrənilməsində eşidib-anlamanın nə qədər vacib rola malik olduğunu sübut edən amillərdəndir.

Son dövrlərdə dinləmə yalnız anlamaq üçün deyil, eyni zamanda dil öyrənmənin bir hissəsi kimi yoxlanılır. Bunu dünyaca tanınmış tətbiqi dilçi və xarici dilin tədrisi sahəsində mü-təxəssis C. Riçards belə ifadə edir: “Dinləmə zamanı dinləyicilər dilin müxtəlif formalarda istifadəsinin fərqi varır və bunu özlərinin inkişaf etməkdə olan kommunikativ səriştələrinin bir hissəsi çevirirlər” (7, s. 1).

Kommunikativ kompetensiyanın inkişafını isə səliss danışiq olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Ənənəvi təlim metodlarında nəzərdə tutulmuş eşitdiyini təkrar et, dialoqu əzbərlə kimi ancaq cümlələri öyrənmək və təkrar etmək deyil, öyrəndiyi nəzəri bilikləri praktik şəkildə tətbiq edərək adekvat olan ünsiyyətə girmək bacarığını formalaşdırmaq müasir kommunikativ yanaşmanın tələbi kimi danışiqın tədrisinin effektiv həyata keçirilməsini təmin etməkdə müəllimləri yönləndirir. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq günümüzdə dilin tədrisində qrammatika əsaslı sillabusların istifadəsindən anlayışlar, funksiyalar, bacarıqlar, tapşırıqları özündə ehtiva edən kommunikasiya əsaslı sillabuslara keçid də bu məqsədə xidmət edir. Tədrisin bu şəkildə təşkili zamanı səliss danışiqı təmin etmək məqsədilə istifadə edilən bir çox tapşırıq növləri dil öyrənənləri real kommunikasiyaya hazırlayan effektiv vasitələrdir. Beləliklə, dil öyrənənlər uğurlu ünsiyyət qurmaq və şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün tələb olunan strategiyaları formalaşdırır və tədriscən inkişaf etdirirlər.

Məlumdur ki, hər hansı xarici dildə danışmaq özü-özlüyündə bir neçə faktora əsaslanan mürəkkəb bir bacarıqdır. Belə ki, hər hansı xarici dildə, o cümlədən ingilis dilində danışa bilmək üçün dil öyrənənlər nəzəri dil biliklərinə yiyələnməklə yanaşı, psixoloji cəhətdən də hazırlıqlı olmalı, müxtəlif kontekstlərdə lazım olan və uyğun struktur və formalardan düzgün istifadə etməyi bacarmalıdırlar. Danışiq bacarığının inkişaf etdirilməsində dil öyrənənlərin hissləri, əhval-ruhiyyəsi, yanaşma və tərzləri, motivasiya səviyyələri xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bütün bu affektiv amillərlə yanaşı yaş, sosiomədəni biliklər, eşidib-anlamanın səviyyəsi də xarici dildə danışmanın keyfiyyətinə təsir edən amillərdəndir. Nəzərə almaq lazımdır ki, danışiq özü bir çox məqsədlərə xidmət edir və hər bir məqsəd müxtəlif bacarıqları ehtiva edir (6, s. 201).

Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda haqqında danışılan məqsədlər danışiqın baş verdiyi kontekstdən asılı olaraq dəyişir. Bunlara misal olaraq təsadüfi söhbətlər zamanı məqsəd başqaları ilə ünsiyyətə başlamaq, müzakirələr aparanda fikir bildirmək, hər hansı məqamı aydınlaşdırmaq, digərlərini inandırmaq, bəzi hallarda nəyisə təsvir etmək, şikayətlənmək, xahiş etmək və başqa bu kimi halları göstərə bilərik. Bütün bunlar danışiq və eşidib-anlamanın birgə integrativ şəkildə tədrisini şərtləndirir. Belə ki, effektiv danışiq bacarıqlarına yiyələnmək üçün tələbələrə aydın izahlara və düzgün nümunələrlə təmin edilməsinə ehtiyac yaranır. Bu nümunələr düzgün seçilmiş autentik audio-vizual materiallar vasitəsilə daha effektiv şəkildə nümayiş etdirilə bilər. Bura mahnılar, podkastlar, radio proqramlar, televiziya verilişləri, cizgi və kinofilmlər kimi bir çox başqa materiallar aiddir. Bu materialların istifadəsi zamanı tələbələr vurğunun, tonun, intonasiyanın necə istifadəsini və dəyişməsini müşahidə edirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, autentik videomateriallar tələbələrə yalnız dilin verbal şəkildə istifadəsini deyil, eyni zamanda jestlər, üz ifadəsi, duruş kimi qeyri-verbal elementləri də nümayiş etdirir.

K. Şuminin fikrincə, danışiqın tədrisi ilə məşğul olan müəllim və təlimçilər bir neçə sualı hər zaman nəzərdə saxlamalıdırlar:

* İngilis dilini xarici dil kimi öyrənən böyüklərin şifahi nitqinə təsir edən amillər nələrdir?

* Danışiqın effektivliyini təmin edən əsas komponentlər hansılardır?

* İngilis dilini xarici dil kimi öyrənən böyüklərin danışiq bacarıqları necə inkişaf etdirilə bilər? (8, s. 209)

Dil biliyinin çoxşaxəli bir anlayış olduğunu nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, o, özündə müxtəlif bacarıq və fəaliyyətlərin fərqli səviyyələrini ehtiva edir. Əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi, danışiqın tədrisi zamanı bir çox faktorlar nəzərə alınmalıdır. Bunlara yaş və ya yetkinliklə bağlı məhdudiyətlər, eşitmə mühitinin olub-olmaması, sosiomədəni və affektiv faktorlar aiddir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bir çox hallarda kiçik yaşlı uşaqlar eşitdiklərini olduğu kimi təkrarlama və ya yamsılama bacarıqlarına malik olduqları üçün onların tələffüz və danışiq-ları böyüklərə nisbətən daha yaxşı inkişaf etmiş olur. Kraşen, Lonq və Skarsellanın araşdırmala-

rının nəticəsinə əsasən dil öyrənməyə erkən yaşlarında təbii dil mühitində başlayanlar, gec başlayanlarda nisbətən daha səriştəli olur (4, s. 211).

Bu fikri nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, ixtisası dil olan ali məktəblərdə xüsusən də aşağı kurslarda təhsil alan tələbələrdə düzgün danışma bacarığının formalaşdırılması məsələsi xüsusilə əhəmiyyətlidir. Belə ki, dil fakültələrinin bu günkü tələbələri gələcəyin dil müəllimləridir və onların hər hansı bacarığa düzgün yiyələnməməsi gələcəkdə bu öyrəncilərin professional həyatlarına öz mənfi təsirini göstərəcəkdir. Onların tələbə ikən əldə etdikləri bilik və bacarığı müəllim kimi fəaliyyət göstərəkən öz şagirdlərinə doğru və uyğun şəkildə ötürmələrini təmin etmək üçün bu gün hər bir müəllim ciddi cəhdlə çalışmalı və tələbələri düzgün məcraya yönəltməyə çalışmalıdır.

Məlumdur ki, ölkəmizdə ingilis dilinin təbii eşitmə və öyrənmə mühiti yoxdur. Müəllim olaraq hər birimizin borcu və vəzifəsi bu mühiti süni şəkildə yaramaq, tələbələri mümkün qədər çox dil real istifadəsini əks etdirən materiallarla əhatə etməyə çalışmaqdır. Bu zaman eşidib-anlamanın rolu bir az da güclənir. Belə ki, bildiyimiz kimi dəqiq və səlis danışmaq eşitdiyini düzgün anlama ilə bilavasitə əlaqədardır. Tələbələrin dil səviyyəsi, yaş həddi və maraq dairələrinə uyğun şəkildə seçilmiş dinləmə materialları onlarda dilin mənimsənilməsinin əsas mexanizmi olan eşidib-anlamanın bacarığının inkişaf etdirilməsində çox mühüm yer tutur. Tələbələrin sərbəst danışıqlarına mane olan və bu bacarığın inkişafını ləngidən natamam formaların və ya qısaltmaların, yanlış başlamaların, fikri tamamlamaq və ya vaxt qazanmaq məqsədilə istifadə olunan sözlərin işlədilməsi kimi şifahi nitqə xas olan xüsusiyyətlər də doğru seçilmiş materiallarda öz əksini tapır və dil daşıyıcılarının təbii mühitdə onlardan necə istifadə etdiklərini əyani şəkildə nümayiş etdirir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, tələbələrin dilini öyrəndikləri xalqın və mühitin sosiomədəni xüsusiyyətlərini də müəyyən qədər öyrənmələri, həmçinin qeyri-verbal ünsiyyət vasitələrini anlamaları və ötürülən mesajı düzgün açmaq üçün tələb olunan strategiyalara yiyələnmələri də lazımi amillərdəndir. Göstərilən amillərin düzgün şəkildə dəyərləndirilməməsi bir çox hallarda yanlış anlaşılmalara gətirib çı-

xarır. Bəzən belə uğursuzluğa məruz qalan tələbələr öyrənmə həvəslerini itirir və ya necə davranmalı olduqlarını, öyrənməyə necə davam edəcəklərini bilmirlər. Bunun qarşısını almaq, tələbələri öyrənməyə həvəsləndirmək üçün müəllim olaraq bizim vəzifəmiz onların hər birinin ayrı fərd olduğunu, fərqli maraqları və öyrənmə üslublarının olduğunu, müxtəlif öyrənmə mühitlərindən gəldiklərini nəzərə almaq və onlara səviyyələrinə uyğun olan və öyrənmələrini stimullaşdıracaq bilək yanaşma və metodlar seçməkdir. C. Harmerin fikrincə, tamamilə fərqli bilik səviyyələrinə və koqnitiv bacarıqlara malik olan insanlar “düzgün” şərait yaradıldıqda nəzərəcərpacaq dərəcədə yaxşı dil öyrənmə qabiliyyətinə nümayiş etdirirlər (2, s. 86).

Nəzərə almaq lazımdır ki, tələbələri lazımi şəkildə real situasiyalarla tanış etmək məqsədilə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının istifadəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, müxtəlif audio-video materialları təqdim etmək üçün fərqli texnoloji vasitələrdən istifadə edilir. Bu texnologiyalara misal olaraq interaktiv lövhələr, rəqəmsal proyektorlar, kompüterlər, tabletlər, ağıllı telefonları göstərmək olar. Müasir dövrdə texnologiyaların çox sürətlə inkişaf etdiyini nəzərə alsaq, bu siyahını şərait və imkanlardan asılı olaraq daha da genişləndirmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, təlim texnologiyalarının sinif şəraitində məqsədyönlü şəkildə istifadə edilməsi həqiqətən də dil öyrənmə prosesində, xüsusilə eşidib-anlama və danışmaq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində çox müsbət nəticələrə gətirib çıxarır. Tələbələrə dilin müxtəlif situasiyalarda istifadəsini əyani şəkildə nümayiş etdirmək, dil daşıyıcılarının fərqli sosial vəziyyətlərdə verbal və qeyri-verbal ünsiyyət vasitələrindən necə istifadə etdiyini göstərmək, autentik dil materialları ilə onları tanış etməkdə texnoloji vasitələrin köməyi əvəzsizdir. Belə ki, tələbələri öyrənilən dillə mümkün qədər çox əhatə etmək onların bu dildən daha sərbəst, həmçinin daha effektiv istifadəsini şərtləndirir. Bu məqsədlə tələbələrin dil səviyyəsi və maraq dairələri nəzərə alınmaqla seçilmiş qısa autentik filmlərin, radio verilişlərin, podkastların rolu xüsusilə diqqətəlayiqdir. Misal üçün hər hansı bir radio proqram dinlənildikdən və ya film izləndikdən sonra tələbələrlə bu materiallarda istifadə edilmiş dil nümunələrinin və fərqli dil

funksiyalarının təhlili aparılır və mənimsənilməsi üçün müxtəlif şəkillərdə istifadəsi təşkil edilir.

Tələbələrin uğurlu dil öyrənmələri arzu olunan nəticələr əldə edə bilmələri üçün onların uyğun strategiyalar formalaşdırmağa ehtiyacı var. Strategiyaların düzgün seçilməsi dil öyrənmələrinin uğur əldə etməsini şərtləndirən amillərdəndir. C. Purpura tələbələrin dil öyrənmə prosesində müxtəlif strategiyalardan istifadə etdiyini vurğulayır və qeyd edir ki, metakognitiv strategiyalar dil öyrənmələrə öz davranışlarını planlamağa və öyrənmə prosesinə nəzarət etməyə kömək edir. Sosial strategiyalar vasitəsilə isə onlar yoldaşları və başqaları ilə ünsiyyətə girir və əməkdaşlıq edə bilirlər. Affektiv strategiyalar isə öz növbəsində inanclarını, hisslərini, idarə etməyə və uyğun yanaşmaları seçməyə imkan verir. O, hesab edir ki, tələbələr xarici dili öyrənmək və tapşırıqları yerinə yetirərkən strategiyalardan ya şüurlu və məqsədyönlü şəkildə, ya da qeyri-şüurlu və avtomatik olaraq istifadə edirlər. Bu strateji kompetensiyalar tələbələrin hissləri, motivasiyası və qavrayış formaları ilə birləşərək öyrənmə üsullarını formalaşdırır (5, s. 533).

Bu məsələ nə qədər mübahisəli olsa da, hər bir tələbənin fərqli öyrənmə üsulu, motivasiya səviyyəsi və strategiyası olması şübhə doğurmur. Hər bir işdə olduğu kimi, dil öyrənmə prosesində də motivasiyanın rolu və əhəmiyyəti dənılmazdır. Təhsil sahəsində çalışan hər kəsə, xüsusən də hər bir müəllimə məlumdur ki, Motivasiyası yüksək olan tələbələr öyrətmək motivasiyası səviyyəsi aşağı olanları öyrətməkdən daha asandır. Zoltan Dörnyei hesab edir ki, tələbələrin özlərini necə görmələri və xarici dildə danışan bir fərd olaraq qəbul etmələri arasında spesifik əlaqə var. O, dil öyrənmələrin özlərinə aid etdikləri motivasiyaedici amilləri 3 fərqli cəhətdən izah edir:

1. İdeal 2-ci dil məni (an ideal L2 self)
2. Olmağı hədəflədiyi 2-ci dil məni (an Ought-to L2 self)
3. 2-ci dili davamlı öyrənmə təcrübəsi (the L2 learning experience).(9)

Tələbələr, adətən, danışıq bacarığı ilə əlaqədar bu tipli hədəflər qoyur, bir çox hallarda dil öyrənmə prosesində uğurlarını ancaq danışmanın səviyyəsi uyğun olaraq öz məqsədlərinə çatıb-çatmadıqlarını yoxlaya bilirlər. Məhz bu

səbəbdən də ingilis dilində nitq bacarıqlarına yüksək səviyyədə yiyələnmək bir çox dil öyrənmələrin ən çox üstünlük verdikləri cəhətdir. Bu fakt metodistləri və təhsil ekspertlərini hər zaman şifahi nitq bacarıqlarının necə daha yaxşı inkişaf etdirilə bilməsi məsələsinə daha çox diqqət ayırmağa, daha effektiv üsullar axtarmağa sövq edir.

D. Hayms danışıq və kommunikasiya haqqında danışarkən qeyd edirdi ki, xarici dili öyrənmələr düzgün və səmərəli şəkildə ünsiyyət qura bilmək üçün yalnız dil biliklərinə yiyələnmək deyil, eyni zamanda fərqli situasiyalarda və əlaqələrin qurulması zamanı dili öyrənilən cəmiyyətə məxsus mədəni cəhətdən məqbul hesab edilən müxtəlif vasitələrdən istifadə etməyi də bacarmalıdırlar. (3) Onun kommunikativ kompetensiya ilə bağlı nəzəriyyəsini əsas götürən Kanale və Sveyn qrammatik, diskursiv, sosiolinqvistik və strateji kompetensiyaları bura daxil edir və qeyd edirlər ki, bunlar müvafiq olaraq linqvistik sistemə məxsus xüsusiyyətləri və ünsiyyətin funksional aspektlərini əks etdirir (1).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz nəzəriyyələr də səmərəli danışıq bacarığının xarici dil öyrənmə prosesindəki xüsusi əhəmiyyətini bir daha nəzərə çatdırır. Məlumdur ki, şifahi nitqin əsas funksiyaları qarşılıqlı ünsiyyət və informasiyanın ötürülməsidir. Əslində gündəlik danışığın çox hissəsi qarşılıqlı ünsiyyəti ehtiva edir. Məhz bu səbəbdən də ingilis dilinin tədrisi prosesində dərs zamanı tələbələrə daha çox kommunikativ-yönlü tapşırıq və fəaliyyət növləri təqdim edilməlidir. Bu da öz növbəsində, müəllimlərdən tapşırıq və təlimatları tələbələrin ehtiyaclarına uyğunlaşdırmağı və onlara başqalarını necə dinləməyi, onlarla necə danışmağı və ümumi məna, verilən kontekstə uyğun şəkildə müzakirələr apara bilməyi və fikir bildirməyi öyrətməyi tələb edir. Gündəlik kommunikasiyadan əlavə tələbələrin lüğət ehtiyatları və dil bacarıqları inkişaf etdikcə fərqli situasiyalarda tələb olunan şəkildə verbal və qeyri-verbal ünsiyyət strategiyalarına yiyələncəklər. Nəticə etibarilə, fikir mübadiləsi onlara real həyatda baş verə biləcək müxtəlif vəziyyətlərdə öz düşüncələrini adekvat olaraq ifadə edə biləcəkləri diskurs yaratmağa imkan verəcəkdir. Bu məqsədə çatmağın ən optimal yolu isə dinləyib-anlama və danışıq bacarıqlarının integrativ şəkildə tədrisidir.

Problemin aktuallığı. Şifahi ünsiyyətin səmərəli şəkildə qurulmasının əsasında duran danışmaq və eşidib-anlama bacarıqlarının olduğunu nəzərə alaraq bu bacarıqların integrativ şəkildə tədrisinin həyata keçirilməsi bizə qarşıya qoyulan məqsədə daha sürətli çatmağa imkan verəcəkdir. Həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, bu gün hər bir sahədə olduğu kimi, xarici dillərin tədrisində də informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolu danılmazdır. Bu deyilənlər eşidib-anlama və danışmaq bacarıqlarının integrativ şəkildə tədrisi məsələsinin aktuallığını sübut edir.

Problemin elmi yeniliyi ingilis dilinin tədrisində eşidib-anlama və danışmaq bacarıqlarının səmərəli şəkildə formalaşdırılması və inkişaf etdiril-

məsinə xidmət edən yanaşma, metod və tapşırıqların, fəaliyyət növlərinin və autentik materiallarının xüsusiyyətlərinin araşdırılması ilə şərtlənir. Seçilmiş resursların tələbələrin maraqlarına uyğun olması və onları öyrənmə prosesinə həvəsləndirməsi, motivasiyanın artırılması baxımından metodların tətbiqi üsulları və tapşırıqların yerinə yetirilməsi elmi cəhətdən təqdim olunur.

Problemin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, məqalədə göstərilmiş üsul, texnika və materiallardan istifadə etməklə ingilis dilinin tədrisi ilə məşğul olan insanlar tələbələrin eşidib-anlama və danışmaq bacarıqlarını daha effektiv şəkildə təkmilləşdirə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Canale M. Skehan P. & Swain M. (2001). Researching pedagogical tasks: Second language learning, teaching and testing. NY: Longman.
2. Harmer J. (2007). How to Teach English. Pearson Education Limited.
3. Hymes D. (1971). On communicative competence. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
4. Krashen S.D., Long M., & Scarcella R. (1982). Age, rate and eventual attainment in second language acquisition. In S.D. Krashen, R.Scarcella, & M.Long (Eds.), Child-adult differences in second language acquisition (pp.175-201). Rowley, MA: Newbury House.
5. Purpura J. (2014). Language Learner styles and strategies. In Teaching English as a Second or Foreign Language (pp.532-549). Edited by M.Celce-Murcia, D.Brinton, A.Snow.
6. Richards J. & Renandya W.A. (2002). Methodology in Language Teaching, Cambridge University Press.
7. Richards J. (2008). Teaching Listening and Speaking. From Theory to Practice. Cambridge University Press.
8. Shumin K. (2002). Factors to Consider: Developin Adult EFL Student's Speakig Abilities. In Methodology in Language Teaching, Cambridge University Press, edited by Richards J. & Renandya W.A.

E-mail: shukurferide@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.,dos. F.Ə. Rzayeva*
ped.ü.fəls.dok.,dos. G.X. Şirəliyeva